

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ. ІСТОРІЯ ОСВІТИ

УДК 37:303.446.4:81«19/20»

Наталія ОСІПЧУК,
кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті здійснено історіографічний аналіз проблеми навчання іноземних мов в освітніх закладах України впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть, розкрито стан її наукової розробки. Розглянуто періодизації розвитку іноземної освіти, що уможливило простеження генези її особливостей. Обґрунтовано авторську періодизацію розвитку іноземної освіти у вищих технічних закладах освіти України в означених хронологічних межах.

Ключові слова: історіографія, періодизація, іноземна освіта, вищі технічні заклади освіти.

В статье осуществлен историографический анализ проблемы обучения иностранным языкам в образовательных учреждениях Украины в течение второй половины ХХ – начала ХХІ веков, раскрыто состояние ее научной разработки. Рассмотрены периодизации развития иноязычного образования, что позволило проследить генезис ее особенностей. Обоснована авторская периодизация развития иноязычного образования в высших технических учебных заведениях Украины в указанных хронологических рамках.

Ключевые слова: историография, периодизация, иноязычное образование, высшие технические учебные заведения.

The article deals with the historiographical analysis of the problem of teaching foreign languages in educational institutions of Ukraine during the second half of the ХХ – the beginning of the ХХІ century, the state of scientific development of the problem is revealed. The periodization of the development of foreign education was considered, which made it possible to trace the genesis of its features. The author's periodization of the development of foreign language education in higher technical educational institutions of Ukraine in the chronological boundaries is substantiated.

Key words: historiography, periodization, foreign language education, higher technical educational institutions.

Постановка проблеми. У період глобалізаційних змін системи вищої освіти в Україні перспективним й актуальним є аналіз та узагальнення наукового досвіду щодо проблеми становлення і розвитку вітчизняної іноземної освіти впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Зауважимо, що означені проблеми неодноразово розглядалися дослідниками і раніше. Так, історико-педагогічний аналіз розвитку теорії і практики навчання іноземних мов засвідчив, що впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть відповідно до суспільно-політичних, економічних, соціокультурних та історичних змін, змінювалися цілі, зміст, технології та методики навчання іноземних мов.

Історіографія проблеми навчання іноземних мов у вітчизняних вищих технічних закладах освіти (ВТЗО) допоможе ґрунтовніше зрозуміти як вже досліджені, так і не повною мірою окреслені підходи за означений період.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Історичні аспекти розвитку вищої та вищої технічної освіти в Україні представлено в дисертаційних дослідженнях Л. Березівської, Л. Волкотруб, Г. Єфименко, Н. Коротенко, В. Кузнецової, В. Курок, В. Онопрієнко, С. Онопченко, В. Ходакова, О. Юхно та ін.

Серед історико-педагогічних робіт із питань періодизації, розвитку іноземної освіти в українських закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) та вищих педагогічних закладах освіти (ВПЗО) значний інтерес становлять наукові розвідки Н. Гончаренко, А. Долапчі, Т. Литньої, В. Майбороди, К. Матійчук, О. Шендерук та ін. Різним напрямкам іноземної підготовки студентів технічних спеціальностей у вищих технічних закладах освіти (ВТЗО) присвячено дослідження як вітчизняних, так зарубіжних науковців (В. Александрова, О. Білик, Р. Бужикова, В. Краснопольського, О. Мусихіної, О. Нітенко, М. Прадівляного, І. Секрет, Н. Сури, О. Хоменка та ін.).

Мета статті – проаналізувати стан наукової розробленості проблеми навчання іноземних мов в освітніх закладах України впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть; виокремити етапи розвитку іншомовної освіти у вітчизняних вищих технічних закладах освіти впродовж окресленого періоду.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**: охарактеризувати історіографію; розглянути джерельну базу з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, розвиток іншомовної освіти у ВТЗО не відбувався ізольовано від інших закладів освіти, зокрема закладів загальної середньої освіти та вищих педагогічних закладів освіти. Зважаючи на це, аналіз стану дослідження проблеми навчання іноземних мов у вищих технічних закладах освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) уможливив виокремити чотири групи джерел, а саме:

- джерела, в яких розглянуто історичні аспекти розвитку середньої загальноосвітньої, вищої та вищої технічної освіти в Україні (А. Алексюк, Л. Березівська, Л. Волкотруб, Н. Гупан, Г. Єфименко; Н. Коротенко, В. Кузнецова, В. Курок, В. Онопрієнко, С. Онощенко, В. Поляков, Н. Терентьева, Т. Туркот, І. Федосова, В. Ходаков, О. Юхно та ін.);

- історико-педагогічні джерела, де охарактеризовано розвиток іншомовної освіти ЗЗСО та ВПЗО України (Н. Гончаренко, А. Долапчі, Л. Кравчук, Т. Литньова, В. Майборода, К. Матійчук, О. Місечко, Ю. Шелест, О. Шендерук та ін.);

- джерела, де висвітлено проблеми навчання іноземних мов у закордонних закладах освіти (Т. Боднарчук, І. Бойчевська, В. Гаманюк, В. Жуковський, С. Йлонен, О. Кузнецова, Е. Нероба, О. Нітенко, Л. Пелех, М. Тадеева, Н. Шеверун, Б. Шуневич та ін.);

- джерела, де представлено відомості про різні аспекти навчання іноземним мовам студентами немовних спеціальностей у ВТЗО (В. Александров, О. Білик, Р. Бужиков, Я. Булахова, В. Краснопольський, Р. Кузнецова, Е. Маковська, О. Мусихіна, О. Нітенко, М. Прадівлянний, Т. Руденко, І. Секрет, М. Сибірська, Н. Сура, О. Тарнопольський, В. Томілова, О. Хоменко та ін.).

Зважаючи на вищевикладене, до *першої групи* наукових праць відносимо дослідження, що містять історичні аспекти розвитку середньої загальноосвітньої, вищої та вищої технічної освіти в Україні.

Історичний аналіз становлення і розвитку вищої школи й освіти в Україні представлено у підручнику А. Алексюка «Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія». Дослідник представив концепцію створення інноваційної технології навчання у закладах вищої освіти (ЗВО), що побудована за принципами модульно-тьюторської системи і передбачає самостійну роботу студентів, індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу, свободу вибору навчального матеріалу, узагальненість та варіативність засвоєння [1].

У дисертації В. Кузнецової «Організація науково-дослідницької діяльності студентів вищих професійних навчальних закладів в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століть)» досліджено проблеми організації та етапи розвитку науково-дослідницької роботи студентів вищих професійних закладів освіти в Україні означеного періоду. В історико-педагогічній розвідці В. Курок і Б. Шевеля проаналізовано результати освітньої реформи 1958 р. для вітчизняної професійно-технічної освіти.

Науковці В. Онопрієнко та Т. Щербань фундаментально окреслили становлення вищої технічної освіти в Україні. Цікавим науковим пошуком вважаємо праці В. Ходакова «Высшее образование в Украине: взгляд со стороны и изнутри», в основу якої покладено комплексне дослідження в галузі історії розвитку вищої освіти в Україні, та В. Майборода «Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.)», де представлено генезу розвитку вищої педагогічної освіти впродовж 1917 – 1985 років.

Дослідницький інтерес викликає робота О. Юхно «Діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина ХХ століття)», де авторка комплексно досліджує проблему діяльності політехнічних ЗВО в Україні у другій половині ХХ століття, виокремивши комплекс чинників, зокрема соціально-економічних, політико-правових, науково-технічних, академічних, а також етапи розвитку вітчизняної вищої технічної освіти в означених хронологічних межах, як-от: I етап – *відновлювальний* (1950 – 1957 рр.); II етап – *промислово-інтеграційний* (1958 – 1965 рр.); III етап – *розбудовчий* (1966 – 1986 рр.); IV етап – *університетський* (1987 – 1999 рр.) [7].

Другу групу історико-педагогічних джерел становлять праці, де охарактеризовано розвиток іншомовної освіти в ЗЗСО та ВПЗО України. Зокрема, цікавим є дисертаційне дослідження В. Безлюдної «Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948 – 2016 рр.)», присвячене дослідженню теоретико-практичних аспектів розвитку підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Проведений дослідницею науковий аналіз дозволив виокремити основні періоди окресленої проблеми, а саме: I період – *кризово-реформаційний* (1948 – 1970 рр. ХХ ст.); II період – *пошуково-дослідницький* (1971 – 1990 рр. ХХ ст.); III період – *конструктивно-реформаційний* (90-ті рр. ХХ ст. – 2004 р.); IV період – *євроінтеграційний* (2005 – 2016 рр.) [2].

Важливими доробками для проведення історико-педагогічного аналізу стали праці К. Матійчук «Організація самостійної роботи з фахових дисциплін у майбутніх учителів іноземної мови (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» та О. Околович «Підготовка вчителя іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)». Автори зосереджують особливу увагу на професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови, а також на вивченні змісту, форм і методів підготовки майбутніх фахівців у педагогічних закладах освіти.

Цікавою є наукова праця О. Шендерук «Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», в якій обґрунтовано етапи розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у закладах вищої освіти в досліджуваний період: I етап – 1958-1984 рр., II етап – 1985-1991 рр., III етап – 1991-2005 рр.) [6].

До *третьої групи* наукових праць віднесено джерела, в яких висвітлено проблеми навчання іноземних мов у закладах освіти зарубіжних країн. Варто зауважити, що на сучасному етапі простежується значний інтерес до вивчення особливостей становлення і розвитку іншомовної освіти за кордоном дослідниками-компаративістами, що спричинило появу низки досліджень із заявленої проблематики.

Проблеми іншомовної освіти в *Німеччині* стали предметом наукових розвідок Н. Абашкіної, В. Базової, І. Бойчевської, В. Гаманок, Л. Купчик та ін.; у *Польщі* – Л. Загоруйко, Е. Неробу, Н. Шеверун та ін.; в *Австрії* – Т. Боднарчук, Л. Купчик та ін.; у *Швеції* – Л. Мовчан.

В. Жуковський досліджував питання навчання іноземних мов у початковій школі *США*; С. Йлонен – навчання іноземних мов у *країнах, де німецька мова є недержавною*; О. Палеа, О. Смольнікова, І. Шестопалова – у *Великій Британії*; Н. Шумейко – в університетах *Словаччини*; О. Нітенко, М. Тадєєва, Ю. Талалай та ін. – розвиток іншомовної освіти в *країнах ЄС та близького зарубіжжя*.

До *четвертої групи* наукових розвідок відносимо джерела, де представлено відомості про різні аспекти навчання іноземним мовам студентами немовних спеціальностей у ВТЗО.

Методичний та технологічний аспекти навчання іноземних мов у немовних ЗВО досліджували В. Александров «Методика інтенсивного навчання інженерів професійно-орієнтованої англійської мови»; Р. Бужиков «Педагогічні умови застосування інноваційно-комунікаційних технологій у процесі навчання іноземних мов студентів вищих економічних навчальних закладів»; Р. Гришкова «Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей»; Н. Сура «Система професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій у технічних університетах»; О. Тарнопольський «Методика обучения английскому языку для делового общения»; Н. Шеверницька «Педагогічні основи використання комп'ютерних технологій в процесі навчання іноземній мові студентів вищих навчальних закладів технічного профілю» та ін. Зауважимо, що у представлених наукових працях окреслено лише напрями покращення технологій і методик навчання іноземних мов у ЗВО.

Неабияку наукову цінність становить дослідження О. Білик та І. Ключковської «Інтеграція методів навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах», де автори теоретично обґрунтовують засади інтеграції методів навчання у закладах вищої освіти та аргументують можливість застосування всіх наявних методів навчання в умовах інтегративного підходу. Крім того, в науковому доробку розглядається структурування змісту інтегративного підручника іноземних мов для майбутніх фахівців [3].

Корисними в аспекті нашого дослідження є наукові розвідки вчених близького зарубіжжя, як-от: Р. Кузнецової «Изучение иностранных языков в неязыковом вузе»; Е. Маковської «Профессионально-личностная подготовка студентов технического вуза средствами иностранного языка»; Т. Руденко «Формирование межкультурной компетентности студентов неязыковых вузов в Калининградской области в советский и постсоветский периоды (1947-2009)»; В. Томілової «Содержание и организация обучения профессионально-ориентированному общению в ролевом взаимодействии (начальный этап обучения иностранному языку)».

М. Куц у своєму дисертаційному дослідженні «Педагогічні технології навчання іноземних мов студентів у вищих технічних навчальних закладах» [4] охарактеризувала рівні ефективності застосування педагогічних технологій навчання іноземних мов

студентів у технічних вишах (початковий, середній, достатній, високий) з огляду на особливості організації й технізації навчального середовища вивчення іноземних мов. Авторка обґрунтувала дидактичні умови застосування педагогічних технологій навчання іноземних мов студентами у ВТЗО, а саме: проектування навчального середовища з урахуванням вимог педагогічної ергономіки, що інтенсифікує навчання іноземних мов засобами інструментальних педагогічних технологій; комплексний вплив на мотиваційно-потребнісну, когнітивну й мовну сфери особистості студентів через системне застосування інтердисциплінарних зв'язків і комунікативно зорієнтованих технологій; імплементацію технологічного підходу з особистісно зорієнтованим спрямуванням до управління й моніторингу навчальної діяльності студентів в аудиторний й позааудиторний період [4].

Особливу цінність для нашого дослідження становить розвідка І. Секрет «Формування іншомовної компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів в умовах дистанційної освіти» [5], де окреслено педагогічну концепцію формування іншомовної професійної компетентності студентів ВТЗО в умовах дистанційної освіти. У роботі автором також висвітлено основні тенденції впровадження дистанційної освіти для розвитку компетентностей в студентів вищих навчальних закладів Німеччини, Іспанії, Швейцарії та Румунії, які реалізуються у системних заходах державного рівня, на рівні ініціатив вищих навчальних закладів та мають на меті інтенсифікацію професійної діяльності викладачів та активізацію навчальної діяльності студентів засобами електронного навчання [5].

Аналіз зазначених вище наукових розвідок дозволяє стверджувати, що вирішення проблеми навчання іноземних мов у ВТЗО впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття як комплексне, цілісне, системне дослідження не було представлено.

Зважаючи на історико-педагогічний огляд наукових праць та чинники розвитку освіти (змістово-технологічні, суспільно-політичні, економічні, соціокультурні та історичні, що прямо чи опосередковано впливали на розвиток іншомовної освіти; головні тенденції розвитку іншомовної освіти різних типів середніх чи вищих закладів освіти; зміни в цілях, змісті, технологіях і методиках навчання іноземних мов тощо), нами було здійснено обґрунтування авторської періодизації навчання іноземних мов у ВТЗО (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.):

I етап – *установчо-відновлюючий* (1955-1969 рр.) – пов'язаний зі становленням і розвитком навчання іноземних мов у ВТЗО в умовах розбудови законодавчого регулювання;

II етап – *пошуково-розбудовчий* (1970-1990 рр.) – зумовлений зростанням значущості вивчення іноземних мов у ВТЗО, демократизацією і гуманізацією педагогічного процесу у ВТЗО технічного спрямування;

III етап – *розвивально-концептуальний* (1991-2002 рр.) – означений становленням національної спрямованості змісту іншомовної освіти, здобуття технічними інститутами статусу університетів, переходом на ступеневу систему навчання;

IV етап – *експериментально-реформаторський* (2003-2005 рр.) – детермінований приєднанням України до Болонського процесу, посиленням ролі іноземних мов як основної умови участі у єдиному європейському освітньому просторі, початком спільних навчально-дослідницьких проєктів із зарубіжними ВТЗО;

V етап – *євроінтеграційний* (2006 – 2016 рр.) – ознаменований формуванням нової євроінтеграційної парадигми освіти, оновленням змісту вивчення іноземних мов у ВТЗО, популяризацією знання іноземних мов.

Висновки. Отже, історіографічне дослідження проблеми розвитку вищої іншомовної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) дало змогу узагальнити історико-педагогічний матеріал. Історико-педагогічний аналіз наукової думки на основі проблемно-тематичного і хронологічного підходів уможливив здійснення класифікації джерел за такими проблемно-тематичними критеріями: історія та сучасний стан системи вищої та вищої технічної освіти; іншомовна освіта у загальноосвітніх та педагогічних закладах освіти; проблеми навчання іноземних мов у закладах освіти зарубіжних країн; аспекти навчання іноземних мов у ВТЗО.

Здійснений аналіз наукових розвідок дав змогу стверджувати, що проблема навчання іноземних мов у ВТЗО упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть як комплексне, цілісне, системне дослідження, на жаль, не представлена, що зумовлює **подальші наші пошуки** у даному напрямі та сприяє необхідності її майбутнього комплексного вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А. М. Алексюк. – Київ : Либідь, 1998. – 560 с.

2. Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.01, 13.00.04. / В. В. Безлюдна. – Рівне, 2017. – 43 с.

3. Білик О. С. Інтеграція методів навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах / О. С. Білик, І. М. Ключковська // Педагогічний альманах КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» : збірник наукових праць. – Херсон, 2016. – Вип. 30. – С. 75–81.

4. Куц М. О. Педагогічні технології навчання іноземних мов студентів у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 / М. О. Куц. – Тернопіль, 2017. – 20 с.

5. Секрет І. В. Формування іншомовної компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів в умовах дистанційної освіти : монографія / І. В. Секрет. – Дніпродзержинськ, 2011. – 384 с.

6. Шендерук О. Б. Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Б. Шендерук. – Чернігів, 2017. – 263 с.

7. Юхно О. І. Діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / О. І. Юхно. – Суми, 2016. – 20 с.

Дата надходження до редакції: 22.10.2018 р.